

*Шпак Л. Р.,**кафедра теорії і практики перекладу**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка**Барабаш О. В.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри іноземних мов**Національного університету «Львівська політехніка»**Шайнер Г. І.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри іноземних мов**Національного університету «Львівська політехніка»*

ОБРАЗНА КОНЦЕПТУАЛЬНА ТА ТВОРЧА МЕТАФОРИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В ПОЕЗІЇ ЕМІЛІ ДІКІНСОН

Анотація. Метою дослідження було простежити у творчості Емілі Дікінсон лінгвістичні звороти, що свідчать про наявність в її епістемологічній моделі концептуальної метафори «світанок – це водяна лілія» тощо, та пояснити витoki та особливості функціонування цієї метафори в когнітивному арсеналі поетеси. Відзначено, що поняття метафори, яке виходить за межі виключно лінгвістичних підходів, усе більше занурюючись у дослідження вимірів концептуалізації людиною навколишнього світу, окреслилося 30–60-х роках ХХ ст. Виникнення цього поняття пов'язане, з одного боку, з іменами А. Річардса та М. Блека – засновників інтеракційної теорії метафори, – а з другого – з іменами М. Гестера та П. Рікера, що внесли в цю теорію доповнення, пов'язані з інтеграцією семантики в широкий контекст дослідження пізнавальних процесів. Доведено, що однією з ключових ідей, що обґрунтовують КТМ, є ідея ролі метафори у процесах концептуалізації дійсності. Метафора – це інструмент об'єктивзації концептів – ось постулат, що виводить розуміння цього феномена на рівень будівельного блоку пізнання. Більша частина концептуальної системи людини структурована за допомогою метафори, – задекларували, окреслюючи цей постулат, Дж. Лакофф та М. Джонсон. Аналіз показав усі переваги комбінування структурного та фреймово-сценарного типів аналізу поетично трансформованої концептуальної метафори. Такий підхід допомагає оцінити структурні характеристики метафори через призму її потенційного сприйняття цільовим читачем, передбачивши міру й особливості залучення в це сприйняття різних видів фреймових диспозицій починаючи від пропозиційно-орієнтаційних і закінчуючи диспозиціями інтенціональності. Для поетично трансформованої конвенційної концептуальної метафори це буде мати наслідком оптимальні рішення на рівні образу-схеми, концептуальних проектувань та додаткових аспектів образності, а для творчих концептуальних метафор – віднайдення оптимального балансу статичних та динамічних характеристик образів, які повинні бути відтворені в перекладі. У роботі було максимально акцентовано динамічні характеристики образів джерела, за рахунок чого переклад як просторової, так і часової метафор набув вигляду цілісного емпіричного гешталту.

Ключові слова: комплексна концептуальна метафора, концептуальні проектування, імідж-схематична структура, когнітивні механізми, універсальність, варіювання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У центрі уваги сучасних лінгвістів опиняється так звана «конвенційна метафора», тобто метафора, що «визначає структуру концептуальної системи, притаманної культурі, відповідно відбиваючись на рівні буденної мови» [1, с. 139]. У процесі структурування метафори цього типу образно наповнений (*image-based*) [2, с. 65] зміст домену джерела проектується у дещо більш абстрагований домен цілі, або ж, за висловом Дж. Лакоффа, «моделі образних міркувань (*imagistic reasoning patterns*) накладаються на моделі абстрактних міркувань (*abstract reasoning patterns*)» [2, с. 39].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Моделі образних міркувань, або ж образні складові метафори, у свою чергу, виражаються як образи (*rich images*) і як образи-схеми (*image schemas*) [3, с. 267]. Що стосується образів-схем, то це одне з ключових понять КТМ, що означає гранично узагальнені динамічні репрезентації просторових зв'язків та відносин, серед яких, зокрема, виділяються: 'paths', 'links', 'forces', 'balance', 'contact', 'motion', 'force', 'exchange' а також 'up-down', 'front-back', 'part-whole', 'center-periphery' тощо [3, с. 267].

Залежно від типу образних складових, Дж. Лакофф та його колеги віділяють три типи конвенційної концептуальної метафори: структурна, онтологічна (фізична) та орієнтаційна (кожний з типів, у свою чергу, виражається у множинних лінгвістичних виразах (*linguistic expressions*) [4, с. 7], що відображається на системі умовних позначень, які використовуються у КТМ: метафора записується великими буквами в той час як відповідні їй вирази записуються звичайним шрифтом).

Зіставлення теоретичних узагальнень, зроблених у контексті КТМ, показало, що наразі в теорії існує понятійна й термінологічна неузгодженість стосовно визначення типів закладеного

в метафору проектування, а відтак типів самої метафори. З одного боку, За Дж. Лакоффом та М. Тернером, існують два відмінні типи метафоричного проектування: концептуальне і образне, тобто проектування на рівні концептуальних доменів та на рівні образів, з другого, як показує гіпотеза інваріантності Дж. Лакоффа, для образного проектування також характерні концептуальні риси, внаслідок чого воно знову-таки може бути ідентифікованим як концептуальне. Аналогічний термінологічний різнобіч, як було показано, існує і стосовно образної метафори. Враховуючи ці понятійні й термінологічні нюанси, ми будемо користуватися дещо більш розлого конкретизованими діадами термінів: «концептуальне проектування» / «образне концептуальне проектування» (або ж, якщо дозволяє контекст, скороченим варіантом – «образне проектування», з урахуванням когнітивного статусу цього проектування, що у повній формі визначається як «образне концептуальне») та «концептуальна метафора» / «образна концептуальна метафора» (з відповідною можливістю контекстуального скорочення останнього терміна).

Стосовно підтипів концептуальної метафори, то, у відповідності до поняттєво-термінологічної бази КТМ, ми врахуємо поділ цієї метафори на структурну, онтологічну та орієнтаційну. У випадках аналізу поетично трансформованої концептуальної метафори ми відповідно використовуватимемо розроблені у контексті КТМ інструменти концептуальної реконструкції, що передбачають виділення когнітивних механізмів розширення, розробки, перегляду та компонування.

Формування мети статті. Метою дослідження є простежити у творчості Емілі Дікінсон лінгвістичні звороти, що свідчать про наявність в її епістемологічній моделі концептуальної метафори «світанок – це водяна лілія» тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нами було максимально акцентовано динамічні характеристики образів джерела, за рахунок чого переклад як просторової, так і часової метафор набув вигляду цілісного емпіричного гештальту. Важливість урахування динамічних характеристик образів джерела стає особливо очевидною при аналізі образних метафор, що простежуються в таких творах Е. Дікінсон, як, скажімо, 'Will there really be a 'Morning'?' [6, с. 101] та 'Not knowing when the Dawn will come...' [6, с. 1619]. Представимо цю тезу на прикладі аналізу першого з цих творів та його переклади у версіях М. Габлевич [7, с. 50], М. Стріхи [7, с. 256] та у нашій власній версії.

У цьому вірші представлено дві чітко окреслені альтернативні образні метафори для розкриття поетично переосмислених концептуальних характеристик світанку: «СВІТАНОК – ЦЕ ВОДЯНА ЛІЛІЯ» та «СВІТАНОК – ЦЕ ПТАХ». Що ж стосується третьої («СВІТАНОК – ЦЕ ЕКЗОТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ»), то вона, у зв'язку з напівабстрактним характером може бути використана в перекладі як доповняльна до однієї з них.

Образи джерела цих метафор мають два види характеристик: статичні (атрибутивна структура) та динамічні. Статичні, зокрема, охоплюють довгі стебла та пір'я, що власне і було

Загальний блок	
Орієнтовна назва метафори	«СВІТАНОК – ЦЕ ВОДЯНА ЛІЛІЯ» & «СВІТАНОК – ЦЕ ПТАХ» & «СВІТАНОК – ЦЕ ЕКЗОТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ»
Тип метафори	Концептуальна образна творча розширена метафора
Підтип метафори	Споглядально-рефлексивна
Активована епістемна модель	Романтизм
Основний фокус значення	Світанок – невліва екзистенційна сутність, яка має щось спільне з водяною лілією, птахом чи об'єктом, завезеним з віддалених країн
Метафори, з якими становить комплекс	– «Краще розуміння – це більша видимість»; – «Краще зрозуміти – це зійти на гору»
Структурний блок	
Візуальна модель, закладена в метафору	– Світанок; – Водяна лілія, птах, екзотичний об'єкт
Образи джерела	Водяні лілії, птах
Характер образів джерела за критерієм статичності / динамічності	Динамічний
Характер образного ефекту (для динамічних)	– Для образу джерела: ефект проростання & ефект злітання (підняття над землею) – Для образу цілі: ефект сходження (підняття над землею)
Атрибутивна структура образів джерела	Водяні лілії мають довгі стебла, птахи мають пір'я
Фреймово-сценарний блок	
Активована фреймова структура	Базове знання, який організовує візуальні та процесуальні характеристики сприйняття надходження світанку, проростання квітів та злітання птахів
Окремі компоненти фреймово-сценарної структури (етапи, лінійна послідовність, причинні зв'язки, ціль)	– у процесі настання світанку світло спочатку з'являється над горизонтом, а потім піднімається все вище, заповнюючи собою небо; – у процесі проростання квітів спочатку з'являються невеликі паростки, які потім ростуть і все вище піднімаються над землею; – у процесі злітання птаха він відривається від землі і все вище піднімається над нею.
Інтенціональні характеристики сценарію: аспект аттитюдів	– емоційні аттитюди: екзистенційне відчуття невлімовості світанку в поєднанні з радістю відкриття його візуальних та динамічних характеристик через призму характеристик квітів і птахів, в поєднанні і в подібності з якими привідкривається екзистенційна таємниця світу
Інтенціональні характеристики сценарію: смисловий аспект	Світ єдиний у своїй гармонії, і його окремі явища можна пізнати одне через одне

відтворено в перекладах М. Габлевич та М. Стріхи, які власне і представляють статичну версію відтворення аналізованої метафори.

У порівнянні з цими версіями наш переклад знову-таки має експериментальний характер, оскільки представляє динамічну версію. Створюючи цю версію відтворення аналізованої метафори, ми виходили з її фреймово-сценарних параметрів, і насамперед з базового знання, яке організовує візуальні та процесуальні характеристики сприйняття надходження світланку, проростання квітів та злітання птахів. З цієї точки зору в процесі настання світланку світло спочатку з'являється над горизонтом, а потім піднімається все вище, заповнюючи собою небо; у процесі проростання квітів спочатку з'являються невеликі паростки, які потім ростуть і все вище піднімаються над землею; у процесі злітання птаха він відривається від землі і все вище піднімається над нею. Ця фреймова диспозиція відповідно відображається і на структурному блоці: якщо розглянути це відображення в контексті взаємодії концептуальних доменів, що проектується, то якщо цільовий домен – домен світланку – має динамічний характер, оскільки він надходить, і світло все вище і вище піднімається над горизонтом, поступово заповнюючи все небо, то подібний динамічний процес підйому над поверхнею землі, очевидно, потрібно очікувати і від птахів чи водяних лілій. Саме з цією динамічною, процесуальною відповідністю сценарних та фреймових диспозицій, очевидно, і пов'язані інтенціональні характеристики сценарію в їх смислово-аспекті: світ єдиний у своїй гармонії, і цього окремі явища можна пізнати одне через одне. Нами було здійснено практичну апробацію запропонованої нами гіпотези когнітивного перекладу для концептуальної образної метафори та творчої метафори, що має структуру неконвенційно проєктованих концептуальних доменів, створеної з урахуванням атрибутивної структури та динамічних характеристик образів, що проектується (для образної метафори) та відповідності структури концептуальних проєктувань структурі візуальних моделей (для метафори, що має структуру неконвенційно проєктованих доменів), а також фреймово-сценарних диспозицій (для обох випадків). Використовуючи спеціально укладену нами трафаретну модель аналізу поетично трансформованої концептуальної метафори, який охоплює: топологічний аналіз, структурний аналіз та фреймово-сценарний аналіз, ми показали можливість застосування цього аналізу на прикладі як образних метафор, так і метафор, що має структуру неконвенційно проєктованих доменів та різних варіантів їх перекладу.

З представлених результатів дослідження стають очевидними всі переваги виділення в контексті створення гіпотези когнітивного перекладу окремого блоку, який охоплює творчу метафору та метафору, що має структуру неконвенційно проєктованих доменів. Оскільки комунікативна ціль, закладена в такі метафори, полягає в реконцептуалізації домену джерела опосередковано доменом цілі за допомогою нових та яскравих образів, спільною рисою цих метафор є візуальна модель, яка становить основну структурну характеристику образної метафори, а в структурі метафори, що має структуру неконвенційно проєктованих доменів, функціонує на рівні окремих концептуальних проєктувань. Доповнюючи ці структурні характеристики реконцептуалізації образного змісту характеристиками реконцептуалізації її структурного та фреймово-сценарного змісту, можна простежити основні закономірності функціону-

вання таких метафор в оригінальних текстах та відтворення їх у текстах перекладів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Таким чином, нами було зроблено спробу теоретичного обґрунтування гіпотези когнітивного перекладу метафори в поетичному дискурсі. Запропонована нами гіпотеза спрямована на дослідження когнітивних чинників, що визначають особливості відтворення в перекладі, з одного боку, поетично трансформованої конвенційної концептуальної метафори і, з другого, творчих концептуальних метафор, а саме творчої образної метафори та творчої метафори, що має структуру неконвенційно проєктованих концептуальних доменів (включно з розширеною метафорою для кожної з гілок). Окреслена типологія метафори була укладена нами на основі вивчення ідей, постульованих ведучими дослідниками, у працях яких обґрунтовано концептуальну теорію метафори (Дж. Лакоффа, М. Джонсона, М. Тернера, З. Кьовечеша, Дж. Стіна, Д. Гліссона, П. Верта).

Створюючи цю гіпотезу, ми виходили з того, що як поетично трансформована конвенційна концептуальна метафора, так і концептуальні творчі метафори у контексті поетичного дискурсу – це складні структури, дослідження яких доцільно здійснювати з урахуванням не лише когнітивних характеристик, але й характеристик комунікативного плану (нарративні, аргументативні та евалюативні аспекти) у поєднанні з характеристиками фреймових диспозицій. Відтак для доведення гіпотези когнітивного перекладу комплексної концептуальної метафори у вимірі поетичного дискурсу ми орієнтувалися як на висновки, зроблені у контексті досліджень, націлених на відтворення смислів, пов'язаних з її структурними (З. Кьовечеш, К. Шеффнер Н. Мендельблїт, Г. Шмїдт, А. Аль-Хаснаві) і образними характеристиками (Е. Табаковська), так і на висновки, зроблені в рамках сценарної та комунікативної гілок концептуальної теорії метафори, а саме на висновки дослідників, які розглядають метафору як фреймово-сценарне утворення – взаємно пов'язаний комплекс структурних чинників та чинників інтенціональності, що включають евалюативно-сміслові й мотиваційні, у поєднанні з чинниками сценарних очікувань та комунікативних інтенцій (А. Мусольфф, А. Дейгнан, Е. Семіно, П. Верт, Дж. Стін). З огляду на окреслені орієнтири, ця гіпотеза містить два теоретичних блоки: структурний та фреймово-сценарний. Структурний, зокрема, передбачає два напрямки досліджень: для гілки поетично трансформованої конвенційної концептуальної метафори – образ-схема, концептуальні проєктування (для комплексної метафори), а також додаткові аспекти образності; для гілки творчої концептуальної метафори – візуальна модель (для творчої образної метафори) та концептуальні проєктування плюс відповідні їм візуальні моделі (для творчої метафори, що має структуру неконвенційно проєктованих концептуальних доменів). Фреймово-сценарний аналіз, у свою чергу, передбачає дослідження знання, що організовує пропозиційні характеристики прототипової ситуації, а також пов'язані з нею орієнтаційні характеристики та характеристики інтенціональності (включно зі смисловим аспектом та аспектом аттитюдів). Укладена нами гіпотеза когнітивного перекладу метафори в поетичному дискурсі може бути використана як самостійний інструмент перекладознавчого аналізу, так і в комбінації з розробками, спрямованими на ідентифікацію перекладознавчих стратегій, окреслених як

у дослідженнях, орієнтованих на категорії інтеракційної теорії (Р. ван дер Брок, П. Ньюмарк, А. Альварез), так і в дослідженнях, що здійснюються в контексті концептуальної теорії метафори, що стосуються конвенційних (З. Кьовечеш, Н. Мендельбіт, К. Шеффер) та творчих (Дж. Стін, Д. Гіссон) метафор. Запропоновану гіпотезу було апробовано для аналізу, по-перше, поетично трансформованих конвенційних концептуальних метафор і, по-друге, творчих концептуальних метафор, включно з творчою образною метафорою та творчою метафорою, що має структуру неконвенційно проєктованих концептуальних доменів, представлених у контексті поезій видатної представниці американської поезії XIX ст. – Емілі Дікінсон, а також у контексті перекладів цих поезій, виконаних українськими поетами М. Габлевич, М. Стріхою, О. Зуєвським, О. Гриценком, та наших власних перекладів. Аналіз показав усі переваги комбінування структурного та фреймово-сценарного типів аналізу поетично трансформованої концептуальної метафори. Такий підхід допомагає оцінити структурні характеристики метафори через призму її потенційного сприйняття цільовим читачем, передбачивши міру й особливості залучення в це сприйняття різних видів фреймових диспозицій починаючи від пропозиційно-орієнтаційних і закінчуючи диспозиціями інтенціональності. Для поетично трансформованої конвенційної концептуальної метафори це буде мати наслідком оптимальні рішення на рівні образу-схеми, концептуальних проєктувань та додаткових аспектів образності, а для творчих концептуальних метафор – віднайдення оптимального балансу статичних та динамічних характеристик образів, які повинні бути відтворені в перекладі.

Література:

1. Lakoff G. Conceptual Metaphor in Everyday Language. *The Journal of Philosophy*. 1980. V. 77–8. P. 453–456.
2. Lakoff G. The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based On Image-Schemas? *Cognitive linguistics*. 1990. V. 1–1. P. 39–74.
3. Lakoff G. *More than Cool Reason: a Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: The University of Chicago Press, 1989. 237 p.
4. Lakoff G. *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press, 1980. – 242 p.
5. Lakoff G. *Master Metaphor List (Second Draft Copy)*. Berkeley: University of California, 1991. 212 p.
6. *The Complete Poems of Emily Dickinson* / ed. Thomas H. Johnson. Boston, Toronto: Little, Brown and Company Limited, 1976. 770 p.
7. Дікінсон Е. Лірика / Е. Дікінсон: 3 англ. / упоряд. та передм. С. Павличко. К.: Дніпро, 1991. 301 с.

Shpak L., Barabash O., Shiner H. Figurative conceptual and creative metaphors and the features of its recreation in Emily Dickinson's poetry

Summary. The purpose of the study was to trace linguistic turns in the works of Emily Dickinson, which testify to the presence in her epistemological model of the conceptual metaphor "dawn is a water lily", etc., and to explain the origins and peculiarities of the functioning of this metaphor in the poet's cognitive arsenal. The article notes that the concept of metaphor, which goes beyond exclusively linguistic approaches, increasingly plunging into the study of dimensions of human conceptualization of the surrounding world, was outlined in the 30s–60s of the 20th century. The emergence of this concept is connected, on the one hand, with the names of A. Richards and M. Black, the founders of the interaction theory of metaphor, and on the other hand, with the names of M. Hester and P. Ricker, who made additions to this theory, associated with the integration of semantics in the broad context of the study of cognitive processes. It has been proved that one of the key ideas justifying the KTM is the idea of the role of metaphor in the processes of conceptualizing reality. Metaphor is a tool for the objectification of concepts – this is a postulate that brings the understanding of this phenomenon to the level of a building block of knowledge. Most of a person's conceptual system is structured using metaphor, J. Lakoff and M. Johnson declared, outlining this postulate. The analysis showed all the advantages of combining structural and frame-scenario types of analysis of a poetically transformed conceptual metaphor. This approach helps to evaluate the structural characteristics of the metaphor through the prism of its potential perception by the target reader, predicting the degree and features of involvement in this perception of various types of frame dispositions, starting with propositional-orientational dispositions and ending with dispositions of intentionality. For a poetically transformed conventional conceptual metaphor, this will result in optimal solutions at the level of image-schema, conceptual designs and additional aspects of imagery, and for creative conceptual metaphors - finding the optimal balance of static and dynamic characteristics of images that must be reproduced in translation. The dynamic characteristics of source images were maximally emphasized in the work, due to which the translation of both spatial and temporal metaphors acquired the appearance of a complete empirical gestalt.

Key words: complex conceptual metaphor, conceptual designs, image-schematic structure, cognitive mechanisms, universality, variation.